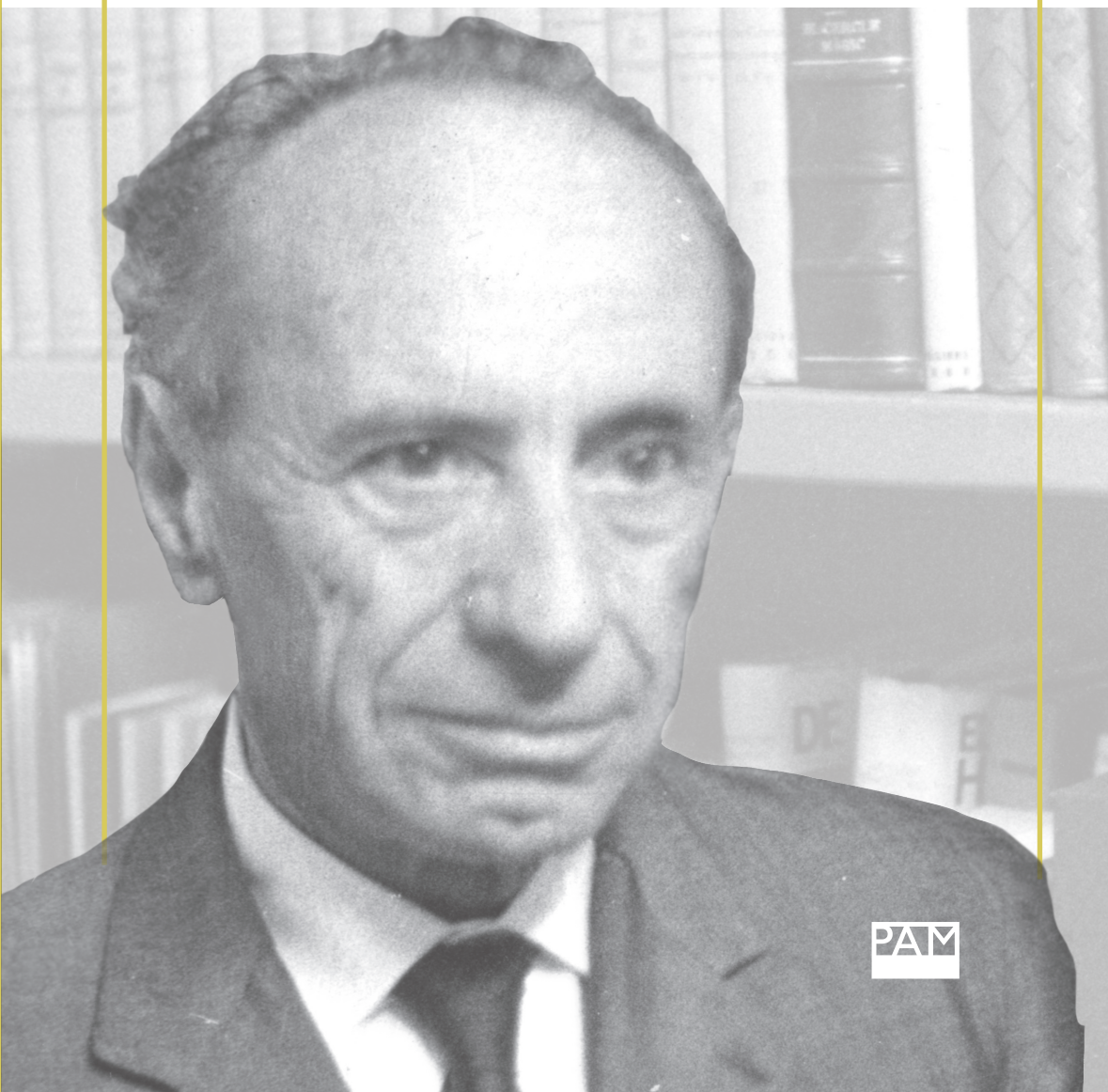

Epistolari
Domènec Guansé &
Joan Coromines,
Albert Manent
i Vicenç Riera Llorca

EPISTOLARI DE DOMÈNEC GUANSÉ

AMB

JOAN COROMINES, ALBERT MANENT I
VICENÇ RIERA LLORCA

Edició a cura de
Josep FERRER I COSTA
Joan PUJADAS I MARQUÈS

Proemi de
Carles DUARTE I MONTSERRAT

Pròleg de
Jordi MANENT I TOMÀS

Publicacions de l'Abadia de Montserrat

2024

Amb el suport documental de:

FUNDACIÓ
**PERE
COROMINES**

Amb el suport de

Generalitat de Catalunya
**Departament
de Cultura**

Primera edició, octubre del 2024

© Cartes i textos: Hereus de Domènec Guansé, Albert Manent i Vicenç Riera Llorca, 2024

© Proemi: Carles Duarte i Montserrat, 2024

© Pròleg: Jordi Manent i Tomàs, 2024

© Introducció i notes: Josep Ferrer i Costa i Joan Pujadas i Marquès

La propietat d'aquesta edició és de
Publicacions de l'Abadia de Montserrat
Ausiàs March, 92-98 - 08013 Barcelona

ISBN: 978-84-9191-333-7

Dipòsit legal: B-13.982-2024

Imprès a: Gráficas Rey

Tots els drets reservats

PROEMI

La belligerència contra la personalitat històrica de Catalunya del govern de José María Aznar (1996-2004) va generar l'escenari idoni per emprendre, com a resposta, la tramitació de l'Estatut d'Autonomia de 2006, que, al seu torn, va ser objecte de recurs i d'una sentència agressiva del Tribunal Constitucional, que va desencadenar com a reacció l'enfortiment del sobiranisme i l'inici d'un procés polític que ha accentuat el conflicte de models entre Catalunya i Espanya i que ha comportat gestos d'afirmació, accions repressives, exilis...

Els epistolaris de Domènec Guansé que ara es publiquen són documents del nostre passat que dialoguen d'una manera il·luminadora i inquietant amb el nostre present.

La Fundació Pere Coromines va ser creada per l'eminent lingüista Joan Coromines poc abans de la seva mort, l'any 1997, amb la vocació de vetllar pel formidable llegat intel·lectual i cívic del seu impulsor, però també per reivindicar i honorar la personalitat polièdrica, l'obra i el pensament del seu pare. Pere Coromines va morir a l'exili el primer de desembre de 1939. Joan Coromines va haver d'afrontar també l'exili, però en va tornar definitivament a Catalunya l'any 1967 després de la seva jubilació com a professor de la Universitat de Xicago.

Queda clar, doncs, que no podem desvincular de la nostra labor l'aproximació al món de l'exili posterior a la Guerra Civil i el retorn a Catalunya dels qui, al cap d'uns anys, van prendre la decisió de fer aquest pas, per nostàlgia, però també per la consciència que calia treballar des de l'interior per a la reconstrucció d'un país esclafat. No podem ni entendre ni descriure la Catalunya del segle xx sense referir-nos a l'exili. Si l'exili dels Coromines ens remet a l'Argentina i els Estats Units, el del protagonista principal d'aquest volum, Domènec Guansé —prosista excepcional, periodista, narrador, traductor...—, l'hem de situar a Xile, també al continent americà.

L'esvoranc enorme que es va produir a la cultura catalana arran de la Guerra Civil i de l'exili va capgirar i de vegades escapar d'una manera irreversible biografies brillants d'escriptors, músics, artistes visuals, científics, pensadors, periodistes...

PROEMI

Aquest volum n'és un testimoni preciós, perquè, gràcies a la feina ingent i meticulosa de Josep Ferrer i Joan Pujadas, s'hi recull la correspondència mantinguda a l'exili i després del seu retorn a Catalunya per Domènec Guansé amb Joan Coromines, que hi agraeix l'atenció que Guansé dedica a Pere Coromines, i Vicenç Riera Llorca, amb un exili a Mèxic. També s'hi inclou la que van intercanviar Domènec Guansé i Albert Manent, que no forma part pròpiament de l'exili, però que en va esdevenir un veritable expert.

L'«ardida piràmide» que Joan Coromines va anar enlairant tenaçment des de la seva joventut constitueix una font completíssima i de consulta indispensable per al coneixement de la llengua catalana i de la seva evolució al llarg dels segles. I en fem alçaprem per comprendre i explicar millor qui som, d'on venim i a què aspirem. El filòsof Josep Ferrater Mora, que va coincidir amb Domènec Guansé a l'exili xilè i que, com Joan Coromines, va culminar la seva carrera universitària com a prestigiós professor en una universitat dels Estats Units, al seu llibre *Les formes de la vida catalana* identificava com a trets significatius de la nostra personalitat col·lectiva la continuïtat, el seny, la mesura i la ironia. Doncs bé, els autors de les cartes que integren aquest volum van assumir un compromís primordial amb la determinació per assegurar la continuïtat, la pervivència d'una memòria i d'una construcció cultural que encarnaven i que se sentien delerosament impel·lits a proclamar i a defensar en circumstàncies greument adverses.

Joan Pujadas i Josep Ferrer són ells mateixos exponents d'aquest mateix anhel i d'aquesta mateixa abnegada passió. Sense el seu esforç i la seva clarividència una part notable del nostre patrimoni documental, integrat per la correspondència entre personalitats claus del nostre país, o bé s'hauria perdut o bé hauria quedat arraconada sense prestar-hi l'atenció que requeria perquè puguem disposar d'unes peces rellevants del trencaclosques de la nostra història.

Des de la Fundació Pere Coromines ens en considerem deutors i aspirem a refermar i a eixamplar aquesta aportació tan valuosa a garantir la continuïtat que proclamava Josep Ferrater Mora i que percebem com a fonament i com a objectiu.

Carles DUARTE I MONTSERRAT
President de la Fundació Pere Coromines

PRÒLEG

Sens dubte s'ha de posar en relleu la quantitat d'epistolaris de personatges il·lustres de casa nostra dels quals han estat curadors tant Josep Ferrer i Costa com Joan Pujadas i Marquès. I encara més si tenim present el seu rigor marca de la casa i la immensa feinada que comporta elaborar un epistolari, ja sigui pel picatge —de vegades interpretant lletres de metge infernals—, ja sigui per l' anotació, de context i d'investigació. Qui firma aquest pròleg ha tingut l'experiència —gairebé mística— d'elaborar un epistolari, i els puc garantir que la feina és ingent i que és de les tasques més minucioses i que demanen més temps dels diversos gèneres intel·lectuals. Si no em descompto, Pujadas i Ferrer han curat conjuntament fins a 24 epistolaris —la majoria de Joan Coromines—, i el primer n'ha publicat quatre més en solitari.

Aquesta feina immensa d'aquest tàndem ens permeten reconstruir, ampliar i aprofundir tant en la història com en la microhistòria cultural en un sentit ampli, que comprèn sobretot la literària, la lingüística, la política, l'artística i la de l'exili. Es conserven, encara, moltes cartes inèdites dels nostres prohoms que són prou interessants i dignes de ser publicades en volums, i penso que encara hi ha molt de camp per córrer. Però no és menys cert que l'edició d'aquestes correspondències són d'una època que, per dir-ho ras i curt, es clou vers el tombant de segle, quan amb la irrupció d'Internet el gènere epistolar en paper va deixant pas gradualment al correu electrònic i als whatsapps i altres missatges de text molt curts. De tots aquests, amb l'excepció d'alguns correus electrònics que s'hagin imprès, dubto molt que en quedi gran cosa, i de ben poc serviran per complementar el relat de la història.

L'epistolari que tinc l'honor de prologar parteix de la figura de Domènec Guansé i Salesas (Tarragona, 1894-Barcelona, 1978), periodista i escriptor que va conrear diversos gèneres literaris, com la novel·la, el teatre, la biografia, l'assaig i la traducció, que es carteja amb tres personalitats ben diferents: un jove lingüista Joan Coromines i Vigneaux (Barcelona, 1905-Pineda de Mar, 1997), que ja apuntava maneres i de la mateixa generació que Guansé; una jove promesa d'una nova generació, Albert Manent i Segimon (Premià de Dalt, 1930-Barcelona,

2014), que ja despunta com a escriptor, activista cultural i persona molt interessada en el món de l'exili; i un escriptor i periodista coetani, també exiliat com Guansé, Vicenç Riera Llorca (Barcelona, 1903-Pineda de Mar, 1991).

Per força l'extensió de cada correspondència és desigual, bé perquè la relació fou més aviat escassa —és el cas amb Coromines— o bé, contràriament, perquè la relació és culturalment profunda i continuada —són els casos amb Manent i Riera Llorca.

Les cartes entre Guansé i Coromines són poques numèricament — un total de vuit—, i comprenen dos períodes molt acotats en el temps: entre el maig i el novembre de 1942 i entre l'agost de 1970 i el novembre de 1974. El primer període tracta aspectes propis de la duresa de la vida dels primers anys d'exili, on molts exiliats han de trobar feina per poder sobreviure. En aquest sentit, Coromines, que aleshores vivia a Mendoza, a l'Argentina, i que ja era professor de la Universitat de Cuyo des del 1939, feia gestions prop del rector perquè contractessin Josep Ferrater Mora, Joaquim Xirau, Jaume Serra Húnter i Ferran Soldevila, gestions poc reeixides a causa de certa consonància política del govern argentí amb la dictadura franquista. També s'escriuen sobre la revista *Germanor*, de la qual Guansé era un dels factòtums i que acabaria dirigint el gener de 1945 fins al març de 1963. Coromines, que tracta de vos Guansé i aquest li respon de vostè, mostra molt d'interès per la revista i per mantenir-ne la subscripció: «Però recordo que pel gener vaig proposar de deixar-vos pagada la meua subscripció i em diguéreu que ja m'enviaríeu la nota del que he de pagar. Espero rebre-la» (26-v-1942). En la segona remesa de cartes (1970-1974), la relació entre ambdós exiliats se centra a rememorar, sobretot, la figura de Pere Coromines. El seu fill Joan, agraït per la difusió continuada que Guansé ha fet i fa de l'obra de l'escriptor i polític, li arriba a dir, amb motiu del seu vuitantè aniversari, que «Jo li vull fer un homenatge: no nacional però que tingui un poc de grandesa d'aquest altíssim mot. Els *Diaris i records* de Pere Coromines, grandiosa figura que vostè ha contribuït, en primer pla, a restaurar en la seva puixant jerarquia» (25-x-1974).

La relació epistolar entre Guansé i Manent comprèn 34 cartes conservades i un període que va del març de 1953 al febrer de 1974. Ambdós es tracten de vos. S'hi endevinen dues etapes: d'una banda, la del Guansé exiliat que viu a Santiago de Xile i dirigeix *Germanor* (1953-1961). D'una altra, la del Guansé novament arrelat a Catalunya i que viu a Barcelona (1963-1974). Desgraciadament, la primera part

d'aquesta correspondència té una anomalia insalvable, i és el fet que les cartes de Manent a Guansé es varen extraviar (el periodista en va deixar moltes a Santiago en el seu retorn a Catalunya, i Manent no en va guardar còpia, tot i que de vegades ho feia, sobretot en una edat més avançada). Tanmateix, l'absència d'un dels dos corresponents en aquesta primera part de l'epistolari no impedeixen una lectura gairebé completa de la història, ja que gràcies a les explicacions de Guansé s'endevina el contingut de les de Manent.

És curiós de constatar que ambdós escriptors es coneixen via epistolar: «Que sou un home intelligent i sensible, salta a la vista. Jo us hi considerava d'ençà que —per correspondència— us vaig conèixer» (carta de Guansé a Manent de finals de 1963), i ja en la primera carta Guansé confessa, respecte a *La nostra nit* (1951), segon llibre de poemes de Manent, que «He llegit alguns poemes vostres i em podeu sumar als vostres admiradors» (18-III-1953). Són constants els comentaris i les referències a la revista *Germanor*, de la qual Manent frisa per completar la col·lecció, i a d'altres, com *Pont Blau* i *Revista de Catalunya*, publicades a l'exili, que, segons Guansé, «les que viuen o mig viuen actualment, són migradíssimes» (28-V-1953).

A les cartes Guansé tracta amb una mica de tendresa el jove Manent, i li diu que «us felicito, ja que sou d'entre els escriptors de les noves promocions, un dels que inspiren més positiva confiança» (2-VII-1959). Es veu clarament les afinitats literàries pels gèneres del retrat i la biografia, i s'hi comenten els llibres *Abans d'ara: retrats literaris* (1966), de Guansé, i les biografies de Carles Riba i Josep Carner, de Manent, a més d'altres obres de tots dos autors, amb elogis mutus que mai cauen en la llagoteria. La literatura plana al llarg de la correspondència, així com la dificultat de reeditar llibres d'autors catalans a l'exili, i també hi trobem encàrrecs que Manent fa a Guansé: algun article per a *Serra d'Or* i un «pintoresc» diàleg sobre el col·leccionisme de segells, a més d'algunes referències a Marià Manent.

La correspondència corrobora el que Jordi Pujol explica a les seves memòries, en què la seva generació volia saber si sota les cendres de la derrota de la Guerra Civil a Catalunya encara hi havia brases de recuperació nacional. I Albert Manent cerca aquestes brases, i les pretén mantenir vives, entre els exiliats catalans. Encertadament diversos historiadors l'han definit com un home clau, un home pont entre l'exili i l'interior, i en aquest epistolari es veu nítidament la seva voluntat de connectar-se amb l'exili i travar-los a l'interior.

L'epistolari entre Guansé i Riera Llorca és el més extens dels tres, i compta amb un total de 44 cartes: sortosament se n'han conservat la majoria. Tots dos autors es tracten de tu, segurament fruit de la coneixença generacional, i els anys de les cartes queden acotats entre el juny de 1966 i el gener de 1978, disset dies abans de la mort de Domènec Guansé. Hi ha, també, dues etapes, que són marcades per la residència geogràfica de Riera Llorca: els anys 1966-1969, quan residia a Mèxic, i els anys 1971-1978, quan s'estableix a Pineda de Mar.

El contingut de les lletres és ben variat, tot i que hi sovinteja, cosa normal, l'obra literària de tots dos, confidències entorn dels premis literaris —sobretot el Sant Jordi—, la col·lecció literària «El Pi de les Tres Branques», encàrrecs d'articles i les revistes d'exili, des de *Germanor* i *Pont Blau*, que dirigien Guansé i Riera respectivament, fins a *La Nostra Revista*, *Quaderns de l'Exili*, *Xaloc* o *Lletres*. Se cita bastant i en un període determinat Albert Manent, amb qui tots dos es cartegen, el qual ja redactava estudis sobre la literatura catalana a l'exili. Hi ha un espai per als temes personals i familiars, i fins i tot per a les malalties que afeixuguen Guansé. Hi trobem confidències: «Publicar novel·les normals avui a Barcelona em sembla molt més difícil que guanyar un premi» (carta de Guansé a Riera del 5-II-1968). I també hi ha unes ratlles per parlar del retorn desitjat de Riera Llorca, però que es va allargant en el temps. I un cop retornat a Catalunya, sorgeixen les dificultats per trobar feina amb què es toparen molts exiliats. Al llarg de les epístoles, hi ha un repàs força minuciós de la diàspora catalana a l'exili, des d'escriptors passant per tota mena de professionals fins a polítics.

Ferrer i Pujadas tanquen un cercle editant les cartes de Guansé amb Coromines, Manent i Riera Llorca. I és que es dona la circumstància que les cartes entre Manent i Coromines i Manent i Riera Llorca també s'han publicat. En canvi, no es coneix correspondència entre Coromines i Riera Llorca.

L'epistolari que teniu a les mans, que s'enriqueix amb un annex voluminós i necessari, té molta vàlua perquè ajuda a completar la història cultural de l'exili català, i també perquè aprofundeix en la vida personal i literària de quatre escriptors de casa nostra. La seva lectura, quan s'hi entra, és amena i gairebé familiar, i pels que coneguin mínimament la història de l'exili català la música no només els sonarà sinó que els serà sovint agradable, tot i que amb alguns moments d'una certa nostàlgia.

Jordi MANENT i TOMÀS

INTRODUCCIÓ

Aquest volum que teniu a les mans gira al voltant de l'escriptor Domènec Guansé i té com a marc de referència temporal l'exili que va provocar la derrota de la Guerra Civil (1936-1939) i les seves circumstàncies, que són també, en part, les circumstàncies del nostre país.

Domènec Guansé i Salesas havia nascut a Tarragona el 17 de març de 1894 en el si d'una família nombrosa de propietaris rurals vinguts a menys. Estudiant mediocre, la biblioteca del difunt marit un pèl bufanúvols d'una tieta que compartia pis amb la seva àvia i una altra tieta, en el qual acabà vivint durant la seva adolescència, li inoculà la febre per la literatura. No seguí estudis universitaris, com hagués estat el desig de la família, i un cop enllestit el batxillerat, feu tot un seguit de feines peregrines. A la primeria de la dècada dels anys vint col·laborà gratuïtament en castellà en el *Diario de Tarragona*, i en altres publicacions, a les quals trametia espontàniament articles que van cridar l'atenció. El setembre de 1922 s'instal·la a Barcelona, on treballa per a l'empresa Riegos y Fuerzas del Ebro. Poc temps després és reclutat pel polític i periodista Antoni Rovira i Virgili (1882-1949), conterrani seu, i s'incorpora, ara ja en català, a *La Publicitat* (primeria de 1923) com a crític teatral, i el novembre de 1924 a la *Revista de Catalunya* com a crític literari, col·laboracions que augmentaren el seu prestigi per la seva agudeses i rigor. També de la mà de Rovira i Virgili s'embarcà en el diari *La Nau* (1927-1933), que tot just havia fundat aquest tarragoní il·lustre, en què hi tingué una seguida secció fixa «Del matí al vespre», que alguns comparen als «Fulls de dietari» (1922-1934) que Carles Soldevila estampava a la primera plana de *La Publicitat*. Altres capçaleres, com el prestigiós setmanari *Mirador* (1929), que requisat pel PSUC passà a anomenar-se *Meridià* (1936), i sobretot el diari *La Rambla* (1930-1936), acolliren la seva col·laboració després de la dictadura de Primo de Rivera (1923-1930). (ISARCH 2021: 19-23)

La seva trajectòria com a narrador havia començat amb *La millor de totes* (1925), però fou sobretot la narrativa breu, aplegada bàsicament en *La clínica de Psiquis* (1926), *La Venus de la careta* (1927) o *Com vaig assassinar Georgina* (1930) la que li reportà més reconeixement, textos

que assimilaven els corrents psicologistes en boga a l'època. No re- prengué la seva carrera novel·lística fins a la dècada dels anys trenta —*Les cadenes d'Eva* (1932), *Una nit* (1935 i 2022)...—, que combinà sense gaire èxit amb el teatre: *Volia ser feliç* (1934) i *Una noia per a un rei* (1937) entre d'altres. També cultivà la traducció (en alguns casos amb l'ajut inestimable del seu germà Antoni Guansé): Balzac, Voltaire, Maupassant, Pierre Louÿs, etc. Evidentment la Guerra Civil aturà de cop tota aquesta activitat creativa, en alguns casos per sempre. La seva producció novel·lística, que Fuster adscriu «al marge del noucentisme», es reprèn tímidament a l'exili (*La pluja d'or*, 1950, i *Laberint*, 1952) abans d'aturar-se completament, i per sempre.

Guansé, adscrit a la ideologia catalanista i d'esquerra, patí la guerra amb descoratjament: «La guerra va desmoralitzar-me totalment. Em llevo el barret davant els herois i m'agenollo davant les víctimes, però la guerra no era el meu afer». No obstant això, es va comprometre clarament amb la causa republicana i catalana. S'exilià amb gairebé quaranta-cinc anys, com el gruix de la intel·lectualitat catalana, amb el servei d'evacuació organitzat per la Institució de les Lletres Catalanes. Sembla que ho va fer el 24 de gener de 1939 —tot i que ell afirma «El dia 22 sortíem de Barcelona» a l'inici del seu article «Catalunya a l'exili», datat a «Toulouse, febrer de 1939» i publicat a la revista *Catalunya* de Buenos Aires (núm. 100, març 1939)— amb un camió tronat del Servei d'Assistència Social. L'acompanyava Xavier Benguerel, Pau Vila, Sebastià Gasch, Alfons Maseras, Josep Roure Torrent i Anna Murià, d'un total de tretze persones. El dia abans —23 de gener— havia sortit un bibliobús del Servei de Biblioteques al Front amb catorze persones, entre les quals Francesc Trabal, Joan Oliver, Armand Obiols, Mercè Rodoreda i Cèsar A. Jordana. El dijous 26 de gener de 1939 queia Barcelona.

Després d'un periple lent —Girona, Bescanó, Olot i el Mas Perxers d'Agullana, on esperen tensament la documentació per passar a l'altra banda— l'1 de febrer de 1939 travessen la ratlla i sojornen a Perpinyà. (JOSEPH 2008: 40-47; 51-58; BENGUEREL 2008: 226-324) Aquest grup de la Institució de les Lletres Catalanes, després d'haver fet escala a Tolosa, on sojornaren en una caserna de bombers fins al mes de març, es refugia a Roissy-en-Brie, a prop de París, en el *château* cedit pel Govern francès per mediació de la Generalitat de Catalunya. Domènec Guansé envia col·laboracions a la revista *Catalunya*, de Buenos Aires. De Roissy-en-Brie són foragitats per l'avenç de les tropes nazis, que acabarien ocupant París l'estiu de l'any 1940.

El 8 de desembre de 1939, gràcies al suport rebut del Casal Català de Santiago de Xile, consistent en deu passatges de vaixell gratuïts, embarquen en el port de Marsella, amb les seves famílies, amb destinació a Xile a bord del vaixell *Florida*, via Casablanca, Dakar, Rio de Janeiro, Montevideo i Buenos Aires. «A Buenos Aires, vam ser custodiats gairebé com una cordada de presos, des del port fins al peu del vagó del tren que ens portaria a Mendoza.» (BENGUEREL 2008: 323) Un cop travessada la Pampa, continuen el viatge per carretera, amb vehicles particulars, de Mendoza fins a Riecillo, darrer poble argentí, en plena serralada dels Andes. La penúltima etapa, ja en territori xilè, la fan en un trenet de muntanya que s'enfila fins a les estacions de Los Andes i La Ligua, i des d'aquest indret, ja en ferrocarril convencional, es dirigeixen a Santiago, on arriben la matinada del 9 de gener de 1940. El grup era format per Francesc Trabal (1899-1957), que va morir a Santiago, i Joan Oliver (1899-1986) —integrants de la Colla de Sabadell—, Xavier Benguerel (1905-1990), Cèsar August Jordana (1893-1958), que l'any 1945 s'instal·là a Buenos Aires, cridat per Antoni López-Llausàs, per a qui farà d'assessor literari de l'Editorial Sudamericana fins a la seva jubilació, quan retornà a Santiago, on vivia el seu fill, i Domènec Guansé, als quals més tard s'afegí el filòsof Josep Ferrater Mora (1912-1991), per ocupar la càtedra de filosofia de la Universitat, on publicà el seu celebrat assaig *Les formes de la vida catalana* (1944).

Són anys durs de supervivència. Guansé treballa com a secretari del Centre Català de Santiago de Xile, on sembla que pràcticament feia vida, escriu articles i reportatges per a les revistes de les comunitats catalanes d'Amèrica, publica un parell de novel·les i s'involucra en la revista *Germanor*. L'arribada dels exiliats havia revitalitzat completament *Germanor*, que havia estat fins aleshores un mer butlletí informatiu del Centre, sota el pòndol de Joan Oliver, qui n'assumí la direcció entre 1941 i 1943. Oliver, que fou rellevat circumstancialment per Josep M. Xicota (1945), fou reemplaçat definitivament pel mateix Guansé (gener 1945-març 1963); amb el retorn de Guansé a Catalunya, la revista desaparegué i fou substituïda per un *Informatiu. Butlletí del Centre Català* (1963), de vida efímera. (MANENT 1989: 66-68; 287)

Guansé també col·laborà des de la sala de màquines amb l'editorial El Pi de les Tres Branques (1947-1952), que fundaren Joan Oliver i Xavier Benguerel, que publicà obres fonamentals de la literatura catalana, com els poemaris *Saló de tardor* (1947), de Joan Oliver, *Elegies de Bierville* (1949), de Carles Riba, *Llunyania* (1952), de Josep Carner, o

la novel·la *El Rúsio i el Pelao* (1950), de Cèsar August Jordana, i *La pluja d'or* (1950), del mateix Guansé.

Un dels darrers episodis en terres americanes fou el seu paper en l'organització dels Jocs Florals de la Llengua Catalana celebrats a Santiago de Xile l'any 1962, preludi del seu retorn a Catalunya. (FAULÍ 2002: 99-102)

Malgrat el trastorn vital innegable que provocà el parèntesi de la guerra i del llarg exili, en Guansé suposà l'inici de la seva producció memorialística, fonamentada en els seus «retrats literaris», unànimement lloats, que serà la que li acabarà donant més fama: *Retrats literaris* (1947), publicat per les Edicions Catalònia de Mèxic, editorial del combatiu Avel·lí (o Avelí) Artís, pare de Tísner, fou reeditat a Catalunya, revisat i amb petites modificacions amb el títol d'*Abans d'ara* (Aymà, 1966), denominació que substituïa la d'*Abans del naufragi* original, que no passà la censura. Així valorava Fuster la seva aportació: «Domènec Guansé, sense cap compromís d'escola o de tendència, duu a terme una molt ponderada i pulcra aportació a la *Revista de Catalunya* i a d'altres publicacions: els seus *Retrats literaris* (Mèxic, 1947) —ampliats en *Abans d'ara* (1966)— constitueixen una copiosa deu d'observacions justes i aclaridores sobre molts escriptors catalans contemporanis.» (FUSTER 1988: 283) Albert Manent el defineix com «el memorialista més fi de la seva generació». L'aportació de Guansé es clou amb els pòstums *Retrats de l'exili* (2015). Els seus retrats literaris segurament són una bona mostra del que hagués pogut ser el projecte fallit d'un panorama sobre la literatura catalana del segle xx, que quedà pendent.

L'abril de 1963, després de més de vint anys d'exili, Domènec Guansé retorna a Barcelona, on amb gairebé setanta anys, s'ha de guanyar les garrofes. Guansé, que sempre romangué fadrí, fou acollit per la seva germana Joaquina i el seu cunyat, Ramon Soler. Afectat per una sordesa cada vegada més gran, que se li havia començat a manifestar a la primeria de l'exili, que condicionà la seva activitat pública, i que potser n'intensificà el refugi epistolar, es dedicà a traduccions, redacció de pròlegs (per a les obres completes de Pere Coromines, Carles Soldevila i Josep Maria de Sagarra, per exemple) i biografies, com la de *Margarida Xirgu* (1963), per a qui sempre sentí una gran devoció, i que és testimoni de la seva passió pel teatre, *Pompeu Fabra* (1964) o *Anselm Clavé* (1966), traduccions i tasques editorials anònimes tant en català com en castellà per a Aymà, Proa i Grijalbo, entre d'altres, colla-

boracions a *Serra d'Or* o la participació en els jurats de premis literaris diversos, que li permeteren viure amb més estretors de les desitjades.

Domènec Guansé morí a Barcelona l'1 de febrer de 1978, als 83 anys, per complicacions postoperatòries imprevistes, amb un munt de projectes encara dins el calaix.

DOMÈNEC GUANSÉ I JOAN COROMINES

La relació epistolar entre Domènec Guansé i Joan Coromines aplega vuit cartes escrites entre 1942 i 1974, que presenten dues parts ben diferenciades: la primera són les quatre cartes escrites des de l'exili, mentre que les quatre darreres corresponen a la dècada dels anys setanta, quan tots dos ja s'havien reincorporat a la pàtria. La primera de les cartes correspon a Joan Coromines, exiliat a l'Argentina, concretament a Mendoza, al peu dels Andes argentins, on exercia la docència a la Universitat Nacional de Cuyo des de finals de 1939, després de la desbandada del final de la Guerra Civil i de la seva reclusió al camp de refugiats de Sant Cebrià de Rosselló.

Aquesta primera carta corominiana sembla deguda a la gentilesa de la revista *Germanor*, de Santiago de Xile, en què D. Guansé feia tasques de gestió i administració, per la tramesa del número de març-abril de 1942, segurament seguint una estratègia de guanyar prestigi entre els exiliats més acreditats del continent americà i, al mateix temps, si era possible, guanyar nous subscriptors. (Coromines rebia les principals revistes dels exiliats catalans, com *Quaderns de l'Exili*, *La Nostra Revista* i, després, *Pont Blau*, de Mèxic, *Germanor*, de Santiago de Xile, *Ressorgiment*, de Buenos Aires, i *Quaderns d'Estudis Polítics, Econòmics i Socials*, de Perpinyà.) En aquest número Guansé hi havia col·laborat amb un article combatiu, «A Catalunya», que començava amb un esperançador «Cada dia és més tibant l'esperit de revolta a Catalunya», per donar notícies d'un suposat malestar creixent a l'interior, segurament real, però innocu. Coromines ho aprofita, cosa habitual en aquests primers temps de l'exili, per donar informació de persones properes i conegudes, de les quals tots els exiliats estaven tan assedegats. Aquesta primera carta fou contestada tot seguit per Domènec Guansé, agraint-li les informacions donades per seguidament demanar-li la col·laboració de la qual aquestes revistes estaven tan mancades, sobretot de signatures de qualitat. Sigui com sigui, Coromines, ofegat en l'elaboració del que seria el primer diccionari etimològic amb cara i ulls de la llengua cas-

tellana —*Diccionario crítico etimológico de la lengua castellana* (1954-1957, 4 vols.), que anys més tard ampliaria, amb la col·laboració de José A. Pascual, en el *Diccionario crítico etimológico castellano e hispánico* (1980-1991, 6 vols.)—, va excusar en la carta següent, de 16 setembre de 1942, qualsevol tipus de col·laboració «per falta de temps». És en aquesta mateixa carta, en què, després de felicitar l'encert a favor de la «veritable Catalunya, i de l'extensió del concepte de la nostra nacionalitat a totes les terres que parlen la nostra llengua», i d'enviar una rectificació del croquis aparegut en un número anterior de la revista *Germanor* dels «límits reals de la llengua», Coromines es despenja, després de dir «que no crec que fos oportú en actes polítics i culturals de recordar que hi ha una part tan considerable de València que no parla català (considerable en extensió però pobra i despoblada); no ho seria perquè podria restar-nos adhesions valencianes i perquè seria ajudar a l'argumentació enemiga», amb una afirmació de *realpolitik* sorprenent, segurament parapetat amb la discreció que li donava el gènere epistolar: «Bé prou que si mai tot això arriba a tenir una concreció política (i jo crec que sí), en el moment de regateigs caldrà renunciar a tot això, però renunciar-hi per endavant fóra ingenu, seria desfer-se innecessàriament d'un atot.» Un Guansé convalescent contestà amablement aquesta carta el 27 de novembre per trametre-li el suggeriment de Joan Oliver, aleshores director de la revista, de fer un article tractant dels «límits veritables de Catalunya», que Coromines no pogué satisfer.

La relació epistolar s'interromp gairebé trenta anys, i no es torna a reprendre sinó a Barcelona, on finalment Guansé havia tornat el dia de Sant Jordi de 1963; Coromines ho havia fet l'any 1952 de manera temporal, des dels Estats Units, on exercia la docència a la prestigiosa The University of Chicago des del 1946, temporalitat que no es tornà definitiva fins a la seva jubilació l'any 1967: «16-VIII-1967. Fi definitiva de l'exili. [...] Total 20 anys i mig, més 2 anys dels exilis juvenils», anota Coromines en la seva agenda. Sembla que el detonant d'aquesta represa epistolar havia estat un article elogiós al seu pare, Pere Coromines, publicat per Domènec Guansé en la revista *Tel·lel·tel* a la primavera d'aquell any 1970, titulat «Pere Coromines en el centenari de la seva naixença», que sense cap mena de dubte devia haver cridat l'atenció de Joan Coromines, que sentia una veritable veneració pel seu pare. Guansé no havia deixat mai de preocupar-se de Pere Coromines: ho havia fet des de la seva faceta de crític agut, a qui Joan Coromines elogiava la «gran penetració i perspicàcia», amb recensions encertades de

les seves obres narratives, com *La mort d'En Joan Apòstol* (1928), *Pina, la italiana del dàncing* (1933) o *Prometeu* (1934).

I també ho havia fet de manera extensa amb una semblança a la *Revista de Catalunya* l'any 1931, «Homes de Catalunya. La joventut de Pere Coromines», de manera ponderada, reflectint els inevitables clarobscur de la condició humana, sobretot en un personatge tan actiu —«vida proteica, natura exuberant!»— com don Pere, semblança que reblà en la seva obra cabdal *Retrats literaris* (Mèxic, Catalònia, 1947), que revisà en *Abans d'ara: Retrats literaris* (Barcelona, Proa/Aymà, 1966), en què, lluny del ditirambe, no escatima crítiques a episodis de dandisme ridícul, com el que el periodista i polític Claudi Ametlla explica amb tots els ets i uts en les seves *Memòries polítiques* (1890-1917) i que aquí reproduïm *in extenso*:

«Els redactors de *El Poble Català* vam fer la primera coneixença amb Pere Coromines el dia de Corpus de 1909, quan el projecte de portar-lo al cap del diari i del partit ja estava esbossat. En aquest temps la redacció era a la Rambla de les Flors, quasi davant del mercat de la Boqueria. El nostre home hi vingué amb la seva muller i la nombrosa fillada simplement a veure passar la processó. Tots desitjàvem tractar-lo, perquè, fora d'en Pous, que n'era amic de temps, els altres l'havíem freqüentat poc. La primera impressió no pogué ésser més favorable. Imposats per la seva gran presència, tot i ésser massa pesant, ens sentírem atrets per l'externa bonhomia que semblen posseir tants d'homes voluminosos, per aquell cap prematurament emblanquit, deixalla de Montjuïc, segons deien, per aquell vast rostre que un nas enorme migpartia i uns ulls negres, inquietos i vivíssims, il·luminaven d'intel·ligència. Pensàvem que la visita, per bé que feta en família, deixaria lleure a parlar de política del diari, però no fou així: Coromines venia burgesament a veure passar la processó. Fins respectant el propòsit, barceloníssim i intranscendent, hauríem reeixit a entaular la conversa si no s'hagués produït un fet banal i poca-solta, que preocupà el nostre futur director fins a fer impossible parlar d'altra cosa.

»Portava, segons la moda del temps, una armilla blanca amb uns botons molt vistosos i daurats que feien el millor efecte damunt del seu ventre arrodonit. I vet aquí que un d'aquests adminicles se li va desprendre, trencant la simètrica renglera. En adonar-se'n el nostre visitant, manifestà una veritable contrarietat. Es planyé del desaparellament, de tal manera, que tothom es posà a cercar l'infidel desertor sota taules i cadires. Calgué que els ordenances es lliuressin a aquesta

feina amb el zel propi d'una causa més important, i en restaren gairebé vexats. El fugitiu no fou trobat, i Coromines no dissimulà el mal humor ni parlà de res més en tota la tarda. El joc complet dels botons no devia valer una pesseta d'aleshores. Quan se'n va anar, encapçalant la família, els consternats érem nosaltres. Havíem presenciat una escena grotesca que ens feia pena, i hauríem volgut no conèixer-la. Les referències que alguns vells coneguts del gran home ens havien murmurat sobre la seva gasiveria i el seu emportament en qüestions insignificants, quan l'hauríeu cregut preocupat per coses d'importància, començaren a no semblar-nos tan malvolents com quan ens foren revelades. L'ancià Savall, congestionat encara per la vana recerca, adoptà l'aire més patètic per dir-nos, en la familiaritat que li permetíem: "Xiquets, esteu fumuts. Amb aquest director no anireu enlloc; creieu-me a mi, que tinc experiència". Oblidàrem, naturalment, l'incident ridícul, per atribuir-lo a un moment de feblesa al qual tothom està subjecte. Però l'averany no era falaguer, i quan un tracte més seguit ens féu conèixer el seu caràcter irregular, enderiat i ple de fòbies, ens van semblar profètiques les paraules del servent, plenes només de vella ciència de la vida. I per això, per tal com ajuda a conèixer l'home que tingué tant de bo i tant de dolent en la seva complexa personalitat, reporto una anècdota tan trivial per ella mateixa.» (AMETLLA 1964: 280-282)

Sigui com sigui, Joan Coromines devia tenir, per la seva vàlua incontestable, Domènec Guansé en el seu punt de mira, a qui aquesta carta de l'any setanta suposa treballant en «l'obra del seu pare», segurament en relació amb el Pròleg de les *Obres completes*, de Pere Coromines, que el seu fill Joan estava enllestint i que probablement devia haver-li encarregat de manera personal. Aquest gruixut volum de més de 1.700 pàgines aparegué en la Biblioteca Perenne de l'editorial Selecta l'any 1972 amb un llarg pròleg de Guansé, que anava acompanyat d'unes extensíssimes «Notes biogràfiques i bibliogràfiques [de Pere Coromines]», redactades per Joan Coromines. És davant aquest esborrany que Domènec Guansé li recomana en la carta de 6 de gener de 1972 la redacció d'una biografia completa del seu pare, del qual les «Notes biogràfiques» eren ja un canemàs, projecte que quedà en el calaix de les bones intencions.

Les dues darreres cartes que tanquen aquest bloc, de novembre i desembre de 1974, van connectades amb la publicació dels *Diaris i records*, de Pere Coromines, que, en edició de Max Cahner —l'editor providencial de Coromines tant del *Diccionari etimològic i complementari de la*

llengua catalana (1980-2001, 10 vols.), com de l'*Onomasticon Cataloniæ* (1989-1997, 8 vols.)— i el mateix Joan Coromines, s'havia publicat en tres volums, obra que Guansé no s'està de valorar justament. És precisament aquest sentit de ponderació, d'equilibri, de sensatesa, amanit amb un estil elegant i amè, el que caracteritza tota l'obra crítica de Domènec Guansé, del qual aquesta correspondència és un bon testimoni.

DOMÈNEC GUANSÉ I ALBERT MANENT

Dels interlocutors aplegats en aquest epistolari, l'únic que no s'exilià fou Albert Manent per motius obvis. Albert Manent, fill del poeta i traductor Marià Manent, pertanyia a una generació posterior, ja que havia nascut a Premià de Dalt l'any 1930.

La correspondència ocupa un total de 34 cartes, la majoria de D. Guansé. Del període de l'exili (les primeres 17 cartes datades entre 1953 i 1961) no s'ha conservat cap carta de Manent, mentre que de les 17 cartes restants, 7 són d'Albert Manent, i la resta, 9, són de Guansé.

Aquesta correspondència comença el 18 de març de 1953, quan D. Guansé, que des de ja feia uns anys era el director de *Germanor*, respon a una primera carta de presentació signada per Marià Manent, a qui Guansé ja coneixia com a company de generació, i el seu jove fill de vint-i-tres anys Albert Manent. Tot sembla indicar que el contacte amb *Germanor* venia afavorit per la coneixença prèvia del seu pare amb Guansé. Albert Manent també tenia contactes amb altres revistes americanes, en algunes de les quals envià col·laboracions: *Xaloc* (Mèxic) —23 articles entre 1967 i 1981—, *La Tramontane* (Perpinyà) —2 articles entre 1954 i 1955—; i en menor mesura a *La Nostra Revista* (Mèxic), *Ibèrica* (Nova York), *Vida Nova* (Montpeller) i *Pont Blau* (Mèxic).

L'interès per l'exili català responia a una pruija potser no conscient de contactar amb els elements més conspicus de la intel·lectualitat i fer menys profunda la distància, per no dir-ne abisme, que hi havia entre la diàspora i l'interior; el seu interès per les seves activitats i publicacions fou una constant al llarg de la vida i l'obra d'Albert Manent, que es materialitzà i sistematitzà anys més tard en el seu imprescindible *La literatura catalana a l'exili* (Barcelona, Curial, 1976). Guansé respongué molt afablement a l'interès que devia mostrar aquella primera carta per la salut de *Germanor* i les seves publicacions, vehiculades, pel que sembla, a través d'El Pi de les Tres Branques. Guansé no s'està de lamentar l'entusiasme de foc d'encenalls de la comunitat catalana de Xile

que «rarament s'acorda amb llur generositat», diu. Manent, en la carta de resposta perduda, devia insistir en la necessitat i les possibilitats de revitalització de *Germanor*. A les consideracions de Manent, Guansé respon (28 de maig de 1953) que la maniobra és difícil sense l'ajut econòmic de Barcelona, via subscripcions, perquè «és a Catalunya on, sobretot, ha d'interessar la revista». I hi afegeix: «Cert que això és invertir una mica els termes en què aquestes qüestions es plantegen. És a dir, sempre s'ha cregut que les colònies americanes havien d'ajudar les empreses de l'interior (i naturalment jo crec que hi ha obligació d'ajudar-les i que s'ajuden molt poc). I el que sembla que proposi és que els de l'interior (que ja passen prou angúnies) ajudin els de l'exterior. Però és que no hauria de ser ben bé això, sinó agafar-ho des d'un altre punt de vista. És a dir, considerar que es tracta d'una empresa que es realitza a l'exterior perquè a l'interior no hi ha manera de realitzar-la», fent clara referència a la prohibició de l'ús de la llengua catalana, bandejada de l'escola, els mitjans de comunicació i la vida pública en general. Recordem que la revista *Serra d'Or* no aparegué fins a l'any 1959 sota la protecció eclesial del Monestir de Montserrat.

Albert Manent aprofità la relació epistolar mantinguda amb diversos interlocutors exiliats per demanar revistes i llibres publicats a l'exili amb una finalitat informativa i documental. El resultat d'aquesta feina de formiga és que la biblioteca d'Albert Manent —Biblioteca Família Manent— és encara ara una de les més ben dotades de Catalunya que disposa de materials introbables d'aquesta època.

La darrera carta de 1953, de 29 de desembre, té la curiositat, en una de les recurrents «distraccions de savi» de Guansé, d'haver-la datada a Barcelona tot i ser enviada, evidentment, des de la capital xilena, cosa que devia causar certa perplexitat en el receptor. Aquesta carta i les dues conservades de l'any 1954 són d'intercanvi d'opinions, trameses de llibres i revistes i encàrrecs, com el que li fa Albert Manent per al volum col·lectiu d'homenatge a Josep Carner —*L'obra de Josep Carner* (Barcelona, Selecta, 1959), llibre que tot i ser projectat per publicar-se amb motiu del setantè aniversari del nostre poeta, no s'enllestí fins anys després, quan es feu coincidir la seva aparició definitiva amb el setanta-cinquè aniversari de Carner—, a més d'anàlisis literàries de les obres pròpies i alienes, etc. Entre les cartes és inevitable que s'inclouguin notes ambientals tant de l'exili com de l'interior. En aquest sentit és Guansé qui no s'està de reconèixer que: «En general a l'exili es condemna el diàleg i el bilingüisme», per afegir tot seguit: «Em canso de

repetir que, de fora estant, les actituds extremes no són heroiques, sinó ridícules.» (27 de juny de 1954)

La correspondència fa un salt i no es torna a reprendre fins l'any 1959. La iniciativa parteix de Guansé qui, agafant-se a la circumstància que A. Manent havia obtingut l'englantina als Jocs Florals de París, ho aprofita per felicitar-lo, comunicar-li que *Germanor* està gaudint d'una revifalla, i per dir-li que «el que més falta ens fa per al seu contingut són informacions de Barcelona». Per tot seguit demanar-li: «¿No ens en podríeu proporcionar?... ¿No us seria factible enviar-nos una carta bimensual, ocupant-vos de diversos temes? Una carta em sembla més interessant que un noticiari.» El resultat són les 10 cròniques que reproduïm en annex, la penúltima de les quals, datada un 16 d'octubre de 1962 és inèdita. Publicades en la secció «Carta de Barcelona» amb el pseudònim de *Pere de Creixells* entre el febrer de 1960 i el març de 1963, l'última crònica va aparèixer en el darrer número de la revista, el 680, datat el març de 1963, quan el retorn de Guansé a Catalunya suposà el final d'aquesta benemèrita publicació.

L'interès, i la gràcia, d'aquestes cròniques és que són escrites des de l'interior, amb la confiança que donava la cobertura d'un pseudònim i amb la llibertat de premsa de què es gaudia des de l'exili, que no havia de donar compte a cap censura. Els temes són tractats des d'un punt de vista catalanista, i són d'aquells que, tot i la fèrria censura imperant, van posar nerviós el règim franquista. Per exemple, entre les més destacades, l'afer Galinsoga, director de *La Vanguardia Española*, i el seu «Todos los catalanes son una mierda!», que van provocar un boicot inaudit al diari que acabà amb la destitució del feixista espanyol l'any 1960. O l'episodi del *Cant de la Senyera* al Palau de la Música Catalana d'aquell mateix any, que acabà a garrotades i amb la detenció, tortura i empresonament a Saragossa de l'impressor Pizón i de l'aleshores Dr. Jordi Pujol, autor intel·lectual de l'acció, després de la pantomima d'un consell de guerra, pel qual fou condemnat a set anys de reclusió major, dels quals només complí dos, i que catapultaren la seva figura dins l'àmbit de Catalunya.

Entre la resta de cartes conservades, fa gràcia la que envia el 5 de juny de 1961 per desmentir que s'hagués mort, notícia que havia corregut per Barcelona no se sap com. Guansé mostra la seva estranyesa per aquesta bola: «no sé quin interès puguin tenir en la meva desaparició, donat el poc espai que ocupo», escriu.

Guansé retornà a Catalunya el 23 d'abril de 1963. Dos anys abans, però, l'1 de novembre de 1961 hi havia fet una breu estada —la prime-

ra del seu exili—, que no va ser gaire falaguera, en una escala del vaixell que el retornava a Xile, via Buenos Aires, després d’haver assistit als Jocs Florals de la Llengua Catalana de l’Alguer, celebrats el 10 de setembre d’aquell any. Un cop reinstal·lat a Barcelona, la correspondència es normalitza amb encàrrecs, molts dels quals resultaren fallits, trama de d’informacions, comentaris i notes diverses, algunes de les quals per a articles i llibres, com l’encara ara biografia de referència *Josep Carner i el Noucentisme. Vida, obra i llegenda* (Edicions 62, 1969) o l’indispensable *Literatura catalana a l’exili* (Curial 1976), d’Albert Manent.

Entre els diversos materials aplegats a l’annex d’aquest apartat epistolar, cal ressaltar el retrat literari que Manent, convertit ell també en un fi memorialista, li dedicà en el *Solc de les hores* (Destino, 1988), retrat que Guansé ja no pogué llegir, però que sens dubte hagués considerat digne de l’escola que ell havia cultivat amb tant d’encert.

DOMÈNEC GUANSÉ I VICENÇ RIERA LLORCA

La correspondència més voluminosa que aplega aquest volum són les 44 cartes conservades entre Domènec Guansé i Vicenç Riera Llorca (1903-1991), escriptor i periodista, autor de *Tots tres surten per l’Ozama* (Mèxic, 1946; Barcelona, 1967), la seva obra mestra i una de les millors novel·les de la literatura catalana de l’exili, que posava en pràctica les tècniques narratives nord-americanes d’Ernest Hemingway i, sobretot, John Dos Passos (*Manhattan Transfer*, 1925). La publicació d’aquesta novel·la a l’exili li va restar la importància i la influència que sense cap dubte hagués tingut si s’hagués publicat en condicions normals a casa nostra. Riera Llorca, que s’havia exiliat com a soldat de la República, vagarejà per França buscant-se la vida per acabar instal·lat a la República Dominicana (1939-1942), on visqué en condicions molt penoses; finalment s’estabilitzà a Mèxic (1942-1969). Riera Llorca fou una de les persones més actives de la poderosíssima comunitat catalana de Mèxic: secretari de redacció de *La Nostra Revista* (Mèxic, 1946-1954, 75 núms.) i, sobretot, director de *Pont Blau* (Mèxic, 1952-1963, 126 núms.), la revista de més llarga durada de les creades per l’exili català de la Guerra Civil, des de les pàgines de la qual es donà a conèixer Joan Fuster.

El detonant d’aquesta relació epistolar conservada es deu a la deferença de Guansé, que havia enviat un exemplar d’*Abans d’ara* (1966) a Riera, amb qui havia coincidit a la redacció del diari *La Rambla* abans de la guerra, entre 1936 i 1938, amb la dedicatòria de «A l’amic Vicenç

Riera Llorca, tot esperant-ne el retorn, ara que ja arriba la primavera». Vicenç Riera respongué a aquesta gentilesa amb una carta d'agraïment en què li refermava la voluntat de retorn, un fet que no es produí fins l'any 1969, quan Riera es jubilà com a cap del Departament de Premsa i Traduccions de l'Ambaixada Britànica (1952-1969), amb 66 anys fets. Les cartes, doncs, d'aquest període abracen els 8 primers documents d'aquest apartat. Un altre episodi és provocat per la crítica de Guansé a l'edició barcelonina de *Tots tres surten per l'Ozama* (1967), publicada en la revista *Xaloc*, hereva de *Pont Blau*. Aquesta carta, datada el 27 d'agost de 1967, és interessant perquè Riera parla de la interrupció de la seva carrera narrativa: «La meva obra de narrador va quedar trunca- da per diverses raons. En el període en què va publicar-se *Tots tres...* a Mèxic (des d'uns anys abans a bastants anys després) no vaig tenir uns estímuls immediats perquè no hi havia possibilitats d'editar», situació que van patir no només molts escriptors de l'exili exterior, sinó també de l'exili interior. Riera continua dient que les obligacions laborals per guanyar-se la vida i mantenir la família van obstaculitzar també aquest desig, així com el temps que li prenien les seves activitats, en bona part altruistes, al davant de *La Nostra Revista* i *Pont Blau*. Aquesta situació no va millorar fins al llindar de la jubilació, l'any 1966, quan reprèn la seva vocació d'escriptor amb aquells projectes gestats en silenci.

Clouen aquest primer bloc una sèrie de reflexions i informacions molt alligonadores al voltant de les possibilitats de guanyar-se la vida a Barcelona per als que «no havien fet les Amèriques», i tornaven jubilats però sense jubilació, és a dir, sense el peculí suficient per poder afrontar la part final de la vida sense desassossecs, amb constants devaluacions de la moneda mexicana. A la part final de la carta de Riera d'11 de gener de 1968 diu: «Tinc present els teus mots encoratjadors sobre les possibilitats de reintegrar-me a la vida de Barcelona i he rebut carta d'algun amic que em parla de les facilitats que heu trobat tots els que heu tornat, en el ram de les edicions. Concretament em diuen el cas d'algunes persones —entre elles tu— que més aviat no donen l'abast a la feina, la qual cosa confirma el que m'has dit alguna vegada.» Aquestes ratlles finals degueren esverar Guansé, qui contestà tot seguit des de Barcelona, el 5 de febrer de 1968, per matisar el to que devia trobar excessivament optimista sobre les possibilitats laborals a Barcelona. Guansé no es mossega la llengua: «Allò de l'*avara povertà* no és simplement una frase, sinó una realitat dantesca», diu. Que recorda allò de «la capacitat d'oblit dels catalans és prodigiosa», que ja havia

deixat escrit en una altra banda. Li demana de no fer-se «illusions indègudes»: «Ací, ningú que es dedica a aquestes tasques lliga els gossos amb llangonisses, però per ara —per ara, dic, car tot això és molt artificial i enganxat amb agulles— ningú no està parat.» I li recomana de tornar «sense cremar les naus», cosa, d'altra banda, completament inviable per part de Riera Llorca, «perquè també podria succeir que no et plagués el panorama moral. No és igual venir per passar-hi uns dies, que per quedar-s'hi. En el primer cas, tot són flors i violes (no sé pas què deuen ser les violes). Després indefectiblement t'adones que estàs més sol del que t'imaginaves. Hi ha gent que només es troba en dia de banquet. N'hi ha que només es troben als enterros. És qüestió de gustos. En fi, tu mateix.»

La relació epistolar es reprèn l'any 1970, ara ja des de Catalunya, on Riera Llorca s'havia instal·lat definitivament el 5 de setembre de 1969 amb la seva dona, Emília Barrionuevo, a la caseta d'estiueig que la seva germana, la bibliotecària Maria Riera, tenia a Pineda. Si bé aquesta decisió d'allunyar-se de la capital catalana li facilità la logística, d'altra banda també és evident que li retallà les oportunitats que el domicili a Barcelona en principi li hauria facilitat. A més de reactivar la seva carrera literària amb diverses novel·les (*Roda de malcontents*, 1968; *Amb permís de l'enterramorts*, que fou guardonada amb els premis Prudenci Bertrana i Crítica Serra d'Or, *Joc de xocs*, 1970, i *Fes memòria, Bel*, 1972, que obtingué el premi Sant Jordi de 1971), preparà un llibre de retrats literaris, *9 obstinats* (1971), en què reivindicava els conceptes d'*obstinació* i *obstinat*: «Els mots *obstinació* i *obstinat* tenen a vegades un sentit pejoratiu; però no absolutament i no sempre; sovint, gens. Poden ser quasi sinònims de *tenacitat* i *tenaç*, i de *constància* i *constant*, però indiquen matisos distints, en el llenguatge corrent. Impliquen una major energia o una voluntat més gran que *constància* i *constant*, i potser un major risc o sacrifici que *tenacitat* i *tenaç*. [...] L'obstinat inspira simpatia pel seu desinterès i potser inquietud per la seva sort; sol ser el qui es manté ferm en la persecució d'uns propòsits incerts i no necessàriament egoistes.» (RIERA LLORCA 1971: 5-7) Entre els personatges triats, entre els quals podria molt bé haver figurat ell mateix, a més de Domènec Guansé, hi havia el crític Maurici Serrahima, l'escriptor Odó Hurtado, l'historiador Josep M. Miquel i Vergés, l'escultor Josep M. Giménez-Botey, els escriptors Jaume Picas, Víctor Alba, Avel·lí Artís-Gener i Manuel de Pedrolo. I són precisament aquestes cartes datades l'any 1970 que certifiquen la contribució de Domènec Guansé en aquest volum, per

al qual redactà una llarga biografia, amb informació inèdita i de gran vàlua, que serviren de base a la semblança literària projectada. Dona fe que la idea devia abellir a Guansé la llargada del text enviat, de catorze pàgines, que intitulà «Domènec Guansé, vist per Domènec Guansé».

La resta de les cartes conservades s'estenen per aquesta dècada dels anys setanta i donen testimoni, entre altres coses, de la publicació, per exemple, de les obres rierallorquianes esmentades més amunt a mesura que van apareixent, que no s'escapen a l'ull crític de Guansé. I Riera Llorca, al seu torn, no deixa de reflexionar sobre el seu mester literari. Guansé, per la seva banda, continuava treballant incansablement en el seu *Panorama de la literatura catalana contemporània*, que no enllestí mai, aclaparat per altres compromisos literaris i laborals. Guansé es torna a esplaïar epistolament davant la requesta d'informació de Riera Llorca per a un capítol sobre la literatura catalana a l'exili que els havia encarregat l'editorial madrilenya Taurus per a un dels volums d'*El exilio español de 1939*, capítol que redactà conjuntament amb Albert Manent. Amb aquesta finalitat, Guansé elaborà un llarg memoràndum, titulat «Literatura de l'exili (Xile)», que adjuntà a la carta de 10 de maig de 1973, amb informació de primera mà.

L'última carta conservada d'aquest epistolari és segurament la darrera que escrigué Guansé en la seva vida: el 15 de gener de 1978, el dia abans de l'ingrés per a una operació que es presentava com a rutinària, Guansé agafa la ploma per ajornar fins a després de l'operació el compromís d'escriure una carta imaginària escrita des de l'exili francès per a la novel·la que Riera estava enllestint, *Plou sobre mullat*, un compromís que, de fet, no recordava que ja havia complert. El postoperatori es complicà, i Domènec Guansé va morir el dia 1 de febrer d'aquell any.

En les notes per a l'«obstinat» que preparava Riera Llorca, Guansé escriu que té la sensació que «en certs aspectes, la millor literatura que s'ha produït a l'exili és l'epistolar». No dubtem que entre les cartes aplegades en aquest volum se'n troben alguns bons exemples.

No voldríem acabar aquestes notes sense mostrar el nostre agraïment, molt més gran que la manca d'espai ens obliga, per les pàgines prologals i el suport a Carles Duarte, president de la Fundació Pere Corromines, i també al filòleg Jordi Manent, que un cop més ens ha obert generosament les portes de l'arxiu i la biblioteca de la Família Manent.

Josep FERRER I COSTA
Joan PUJADAS I MARQUÈS

EPISTOLARI

DOMÈNEC GUANSÉ & JOAN COROMINES

I. DE JOAN COROMINES A DOMÈNEC GUANSÉ

Mendoza, 26 de maig de 1942

Sr. Domènec Guansé
Santiago de Xile

Distingit amic:

Acabo de rebre el número de març-abril de *Germanor*¹ i hi he llegit belles coses i oportunes notícies degudes a la vostra ploma i a la d'altres catalans d'aquí i d'ací. Moltes gràcies per haver pensat en mi: em fan molt de bé aquestes lectures.²

Però recordo que pel gener vaig proposar de deixar-vos pagada la meva subscripció i em diguéreu que ja m'enviaríeu la nota del que he de pagar. Espero rebre-la.

Mon germà³ i jo seguim bé i sense grans novetats. Ja deveu saber que la Universitat ha contractat en Ferrater i Mora;⁴ jo vaig parlar en

1. *Germanor* (Santiago de Xile, setembre 1912-març 1963, 608 núms.), publicació dedicada a les arts i a les lletres editada pel Centre Català. Fundada per Emili Macià, fou dirigida per Francesc Camplà (1912), Francesc Godó (1928), Francesc Camplà (1932-1941), Joan Oliver (1941-1943, núms. 458-478), Josep M. Xicota (gen.-set. 1944, núms. 485-490) i Domènec Guansé (gen. 1945-març 1963, núms. 491-608). L'etapa més important començà amb l'arribada dels exiliats catalans (1940-1955) en què es feia una tirada de mil exemplars. Hi col·laboraren X. Benguerel, F. Trabal, J. Ferrater i Mora, A. Rovira i Virgili, M. Serra i Moret, J. M. Batista i Roca, etc. Vint anys després es reprengué esporàdicament i es publicaren els núms. 609 (set. 1983) i 610 (des. 1983).

2. Fa referència a: Domènec GUANSÉ, «A Catalunya», *Germanor* (Santiago de Xile), XXX, núm. 466-467 (març-abril 1941), pp. 16-17. Vegeu Annex I, 4.

3. Ernest Coromines i Vigneaux (Barcelona, 1913-Lió, 1992), matemàtic i enginyer. Estudià arquitectura i matemàtiques a la Universitat de Barcelona. Comandant de l'exèrcit republicà, s'exilià a França (1939) i fou internat al camp de concentració d'Argelers. Marxà a Santiago de Xile (1939) i a l'Argentina (1940), on fou professor de matemàtiques de la Universidad Nacional de Cuyo, a Mendoza (1941-1946). Retornà a París (1947), on treballà al Centre National de la Recherche Scientifique (1948-1951) i es doctorà en Matemàtiques (1952). L'any 1955 la Fundació Guggenheim, de Nova York, li concedí una beca per ampliar estudis a l'Escola de Matemàtiques de l'Institute for Advanced Study de Princeton (New Jersey). Posteriorment treballà com a professor de les universitats de Caracas (1960-1964) i Claude Bernard de Lió (1964-1982). Es naturalitzà francès (1966) i creà el Laboratori d'Àlgebra Ordinal.

Ernest Coromines s'exilià inicialment a Santiago de Xile, on sojornà fins al maig de 1940, en què marxà a Buenos Aires. Amb motiu de la seva partença, el Centre Català, l'Agrupació Patriòtica i membres de l'Orfeó Català, de la revista *Germanor* i del programa radiofònic *Hora Catalana*, li oferiren un sopar de comiat en el decurs del qual Claudi Mas Perera, president del Centre Català, «pronuncià unes breus i eloqüents paraules de comiat al company Coromines i dedicà un record emocionat al seu pare. A continuació el senyor C. A. Jordana feu l'elogi de l'autor de *La Vida Austera* i, tot dolent-se de la partida d'Ernest Coromines, assegurà que aquest, onsevulla que anés, faria honor al seu cognom il·lustre. Xavier Benguerel recordà una anècdota dels seus primers temps d'escriptor en la qual Pere Coromines intervingué amb el seu generós afecte envers la joventut. Finalment, l'homenatjat reagràcia als seus amics per aquell acte de cordialitat envers ell i

favor d'ell al Rector⁵ però no vaig tenir en aquest afer una intervenció tan resolta com en d'altres perquè la Universitat havia contractat ja per la meua intervenció en Xirau⁶ i En Serra i Hünter⁷ (que aquests dies ha

d'admiració envers la memòria del seu pare. Explicà com aquest en els seus darrers temps encara conservava viva la seva esperança en una Catalunya renaixent, aquest Catalunya —digué— que ell no podrà veure i que tots nosaltres tenim el deure de crear.» Vid. «Àpat de comiat a Ernest Coromines», *Germanor* (Santiago de Xile), XXVIII, núm. 448 (maig 1940), p. 18.

4. Josep Ferrater i Mora (Barcelona, 1912-1991), filòsof i assagista. Es llicencià en Filosofia a la Universitat de Barcelona (1936). Participà en la Guerra Civil en el bàndol republicà. S'exilià a França (1939), l'Havana i Xile, on fou catedràtic de la Universitat de Santiago de Xile (1941-1946). L'any 1947 s'establí als EUA, on fou professor al Bryn Mawr College de Pennsylvania (1949-1981). La seva obra assagística, interessada per la metafísica, el llenguatge i la lògica matemàtica, evolucionà cap a l'existencialisme: *Diccionario de filosofía* (1941), *Las formas de la vida catalana* (1944), *El ser y la muerte* (1962), *Tres mundos: Cataluña, España, Europa* (1963), *La filosofía en el món d'avui* (1965), *Indagaciones del lenguaje* (1970), *Modos de hacer filosofía* (1985), etc. Conreà també la narrativa: *Claudia, mi Claudia* (1982) i *Voltaire en Nueva York* (1985). Rebé la Creu de Sant Jordi (1984). Finalment Ferrater no s'incorporà a la Universidad Nacional de Cuyo.

5. Edmundo Correas (Mendoza, 1901-1991), advocat i historiador argentí. Fou ministre d'Hisenda (1938-1939) i el primer rector de la Universidad Nacional de Cuyo (1939-1943), que organitzà i on també exercí la docència. A proposta de R. Menéndez Pidal i Amado Alonso contractà Joan Coromines com a professor de llengües romàniques. Dirigió durant més de quaranta anys el diari *La Libertad* i col·laborà en *Los Andes*, de Mendoza. Fou cofundador de la Junta de Estudios Históricos de Mendoza, que presidí durant vint-i-vuit anys. Ingressà a l'Academia Nacional de la Historia de Buenos Aires (1957) i fou membre de l'Academia de Ciencias Políticas y Sociales. És autor de nombroses publicacions sobre història i ensenyament.

6. Joaquim Xirau i Palau (Figueres, 1895-Mèxic DF, 1946), filòsof i escriptor. Doctor en Filosofia i Lletres, completà estudis a París. Fou catedràtic de la Universitat de Saragossa i degà de la Facultat de Filosofia i Lletres i Pedagogia de la de Barcelona (1927-1939). Membre de la Unió Socialista de Catalunya, s'exilià a França (1939) i a Mèxic, on fou professor d'El Colegio de México i de la UNAM. Publicà *Leibniz: las condiciones de la verdad eterna* (1921), *Rousseau y las ideas políticas modernas* (1923), *Descartes y el idealismo subjetivista moderno* (1927), *El sentido de la verdad* (1927), *Amor y mundo* (1940), *Vida, pensamiento y obra de Bergson* (1944), *Vida y obra de Ramon Llull: filosofía y mística* (1946), etc. Coromines feu gestions amb el rector Edmundo Correas per incorporar Joaquim Xirau com a catedràtic d'Història de la Filosofia de la Universidad Nacional de Cuyo per a l'any 1942 amb una remuneració de 800 pesos. Xirau, que residia a la capital mexicana, on era professor d'El Colegio de México, s'interessà per l'oferta, però finalment no s'arribà a fer efectiu el trasllat a causa dels problemes polítics sorgits a l'Argentina que comportaren una reducció considerable del pressupost universitari. Davant aquest fet, Xirau optà per mantenir la feina docent que havia obtingut a la capital mexicana.

7. Jaume Serra i Hünter (Manresa, 1878-Cuernavaca, Mèxic, 1943), historiador de la filosofia i polític. Doctor en Filosofia (1911), fou catedràtic de Lògica a la Universitat de Santiago de Compostel·la (1910), i d'Història de la Filosofia a la Universitat de Barcelona (1913), de la qual fou degà de Filosofia (1931-1935) i rector (1931-1933). Redactor de l'*Enciclopedia Espasa* (1914-1931), ingressà a la Reial Acadèmia de Bones Lletres (1925) i a la Secció de Ciències de l'IEC (1927). Militant d'ERC, presidí el Consell de Cultura de la Generalitat (1934), fou diputat (1932) i vicepresident primer (1933-1938) del Parlament de Catalunya. Col·laborà en *Meridià*. S'exilià a Tolosa de Llenguadoc (1939-1942) i a Mèxic, on morí (7-xii-1943). Publicà: *Idealitat, metafísica, espiritualisme* (1923 i 1934), *Filosofia i cultura* (1930-1932), *Figures i perspectives de la història del pensament* (1935), *Meditación sobre el problema de España* (1943), *El pensament i la vida: estímuls per a filosofar* (1945), etc. Coromines gestionà la incorporació de Serra Hünter a la Universidad Nacional de Cuyo, però el retard extraordinari en les comunicacions tant aèries com marítimes

escrit justament que per fi podrà embarcar-se) i hauria preferit saber a què atènyer-nos respecte d'aquests dos abans de comprometre'ns amb ningú més; però un altre es va anticipar a proposar-lo i quan em van demanar consell vaig ésser de parer que En Ferrater és un home de valor positiu i que més val pardal en mà... Ara fa pocs dies la Universitat ha contractat també En Ferran Soldevila;⁸ vaig saber a temps que En Sánchez Albornoz⁹ deixava lliure la seva càtedra i aquesta vegada hem tingut èxit perquè ja ha contestat acceptant i se li havia enviat el visat per cable. Ara falta que ell i En Serra puguin realment embarcar-se.

Rebeu una bona encaixada del vostre devot i afecte

[Joan Coromines]

Còpia carbònica mecanoscrita a una cara. Un full. Fons: Fundació Pere Coromines.

entre França i l'Argentina, així com la dificultat d'obtenir el visat corresponent per sojornar a l'Argentina, van decidir Serra, davant la manca de suport del govern de la República a l'exili, a renunciar a l'oferta rebuda i dirigir-se a Mèxic, on morí poc després d'arribar-hi.

8. Ferran Soldevila i Zubiburu (Barcelona, 1894-1971), historiador i escriptor. Estudià Dret i es doctorà en Lletres (1916). S'especialitzà en història medieval i col·laborà amb els Estudis Universitaris Catalans, *La Revista* i *La Publicidad*. Ingressà al cos d'arxivers i bibliotecaris (1922). S'afilià a Acció Catalana, però se'n separà (1931). Dirigió la *Revista de Catalunya* (1930-1931) i fou professor d'Història de Catalunya de la Universitat Autònoma i de l'Escola de Bibliotecàries. S'exilià a França (1939). S'establí a París (1939-1940) i al Rosselló (1940-1943). Retornà a Barcelona i treballà a l'Arxiu de la Corona d'Aragó. Publicà: *Pere II el Gran: el desafiament amb Carles d'Anjou* (1919), la influent *Història de Catalunya* (1934-1935), *Historia de España* (1952-1959, 8 vols.), etc. Ingressà a l'Institut d'Estudis Catalans (1947) i a la Reial Acadèmia de Bones Lletres (1958). Coromines recomanà al rector de la Universitat de Cuyo la incorporació de Soldevila com a professor d'història medieval, però el passaport que disposava Soldevila era expedit per la República i calia validar-lo pel Ministeri argentí, que n'endarrerí deliberadament la tramitació, fet que comportà que el SERE esgotés els passatges del vaixell *Massília* i quan s'organitzà un nou viatge, la navegació havia esdevingut molt més perillosa per culpa de la Segona Guerra Mundial. Finalment, la darrera de desembre de 1939 Ferran Soldevila decidí renunciar ben a contracor a l'oferta rebuda i s'establí temporalment a Banyuls (Rosselló). L'abril de 1942 l'historiador rebé una nova oferta del Dr. Correas, que acceptà complagut, però novament la burocràcia impedí que arribés a bon terme: el fet que el govern argentí hagués de donar ordre a la Legació argentina a Marsella perquè li fos concedit el visat d'entrada al país resultà una gestió impossible de realitzar.

9. Claudio Sánchez-Albornoz y Menduïña (Madrid, 1893-Àvila, 1984), historiador i polític. Deixeble de Ramón Menéndez Pidal, es doctorà en Filosofia i Lletres (1914). Fou catedràtic d'Història a les universitats de Barcelona (1918), València, Valladolid i Central de Madrid (1920), de la qual fou rector (1932-1934). Membre de la Real Academia de la Historia (1926), milità a Acció Republicana, fou diputat a Corts (1934 i 1936), ministre d'Estat (1933), vicepresident de les Corts (1936), conseller d'Instrucció Pública i ambaixador d'Espanya a Portugal (1936). Fou professor a la Universitat de Bordeus (1937-1940) i doctor *honoris causa*. Marxà a l'Argentina, on fou professor de les universitats Nacional de Cuyo (des. 1940-juny 1942), Buenos Aires (1942-1948), Litoral de Rosario (1952-1956) i La Plata (1956-1960). Fundà l'Institut de Historia de España i la revista *Cuadernos de Historia de España* (1944). Presidí el Govern de la República a l'exili (1962-1971). Retornà a Àvila (1983). Publicà *Orígenes de la nació española* (1972-1975, 3 vols.), *Mi testamento histórico-político* (1975) i el polèmic *España, un enigma histórico* (1956). Rebé el Premi Príncep de Asturias de Comunicació y Humanidades (1984).

2. DE DOMÈNEC GUANSÉ A JOAN COROMINES

Santiago, 11 de juny del 1942

Sr. Joan Coromines
Mendoza

Distingit amic:

He rebut la vostra amable carta del 26 del passat. Celebro força que aneu trobant interessant el contingut de la revista *Germanor*. Els que ens trobem a Santiago fem el que podem per anar-lo mantenint amb una certa vivacitat; però ens hi manca, és clar, per acabar-lo d'arrodonir, la vostra col·laboració i la del vostre germà.

Celebro també força les mitges bones notícies que em doneu de Ferran Soldevila i de Serra Hünter. M'agradaria molt que aconseguissin embarcar, no solament perquè així s'alliberarien de perills i d'una bona part dels neguits que deuen turmentar-los, sinó perquè serien un bon reforç per al prestigi dels catalans d'Amèrica.

Pel que afecta a Ferrater Mora, us agraeixo el vostre interès en nom dels companys i propi. Però més o menys ja deveu conèixer els inconvenients que topa per venir. El cònsol de l'Argentina no li vol visar el passaport perquè no és el passaport de Franco el que li presenta. Ell només disposa d'un passaport xilè per a estrangers. Convindria, doncs, que féssiu les gestions necessàries per tal que el cònsol rebés les ordres precises perquè li fos visat aquest document. Nosaltres des d'ací ja no podem fer res en aquest sentit.

Passo a l'administració de *Germanor* el vostre encàrrec i ja us enviaran el rebut.

Celebro que tant vós com el vostre germà seguïu bé i amb molts records de tots els companys tant per a vós com per a ell, us envia una bona encaixada per a tots dos el vostre afectíssim,

Domènec Guansé

Original mecanoscrit a una cara amb signatura manuscrita. Un full. Capçalera: «Agrupació Patriòtica i Catalana de Xile i Adherida al «Consell Nacional Català de Londres». Fons: Fundació Pere Coromines.

3. DE JOAN COROMINES A DOMÈNEC GUANSÉ

Mendoza, 16 de setembre de 1942

Sr. Domènec Guansé

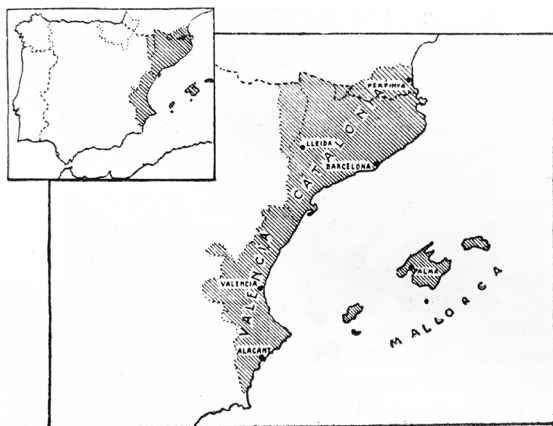
Distingit amic:

Dos mots només per felicitar, a vós o a qui la porti, per la valenta i ben orientada campanya en pro de la veritable Catalunya, i de l'extensió del concepte de la nostra nacionalitat a totes les terres que parlen la nostra llengua. Fa temps que l'observo amb joia en els números de *Germanor* i ara m'alegro de saber que a Mèxic troba ressó.¹ A Catalunya jo vaig ésser-ne un pioner.

No puc contribuir-hi, per falta de temps, actualment, d'altra manera que amb aquesta felicitació i enviant-vos rectificat el croquis de l'últim número de *Germanor* d'acord amb els límits reals de la llengua.² Hi he marcat amb llapis blau i gruixut els límits de la Catalunya francesa i aragonesa; en canvi només en ratlla prima i negra els límits de la llengua dins el País Valencià, però no crec que fos oportú en actes polítics i culturals de recordar que hi ha una part tan considerable de València

1. Fa referència a l'editorial de la revista: [JOAN OLIVER], «Per la Catalunya Gran», *Germanor* (Santiago de Xile), XXX, núm. 471 (agost 1942), pp. 1 i 3. Complementava l'editorial l'article: «Per la Catalunya Gran. Els Països Units de Llengua Catalana», que publicava «el programa de reivindicació nacional que proposen a tots els catalans, els nostres amics de *Full Català*, de Mèxic.», p. 22. Vegeu Annex I, 2 i 3.

2. Es tracta d'un mapa dels Països Catalans que il·lustra l'article «Per la Catalunya Gran», que reproduïm a continuació.

que no parla català (considerable en extensió però pobra i despoblada); no ho seria sobretot perquè podria restar-nos adhesions valencianes i perquè seria ajudar a l'argumentació enemiga. Bé prou que si mai tot això arriba a tenir una concreció política (i jo crec que sí), en el moment dels regateigs caldrà renunciar a tot això, però renunciar-hi per endavant fóra ingenu, seria desfer-se innecessàriament d'un atot. En canvi no hi ha cap raó per a canviar els límits veritables de la terra catalana a Aragó ni a França, és introduir un element de confusió que només pot perjudicar-nos. Naturalment en tot això no hi ha cap crítica: jo sé molt bé com s'han de fer aquests esquemes en les redaccions, aprofitant dades incompletes i vagues i sense material.

Aquest any tinc esperances de passar més de tres mesos a Xile (desembre-març): més de dos els passaré a Santiago.³ Llavors tindrem ocasió de conversar amb calma. Us faig enviar a la Biblioteca del Centre el primer volum dels *Anales del Instituto de Lingüística*.⁴ Ja veureu que si bé en teoria m'he d'ocupar exclusivament del castellà, les al·lusions al català són constants i hi ha molts detalls d'investigació nova.

Amb salutacions per a tots els amics, us estreny cordialment la mà
el vostre

[Joan Coromines]

Còpia carbònica mecanoscrita a dues cares. Un full. Fons: Fundació Pere Coromines.

3. Joan Coromines passà les vacances universitàries d'estiu (20-XII-1942-11-II-1943) a Xile. Els primers dies sojornà a la ciutat de Quintero, a la província de Valparaíso. La resta de les vacances les dedicà a recollir dades a la Biblioteca Central de Santiago de Xile per al *Diccionario crítico etimológico de la lengua castellana* (DCEC), que publicà a Madrid i Berna en quatre volums (1955-1957).

4. *Anales del Instituto de Lingüística* (Mendoza, Argentina, des de 1942), publicació de ciències literàries de la Universidad Nacional de Cuyo, de periodicitat anual. Fou fundada per Joan Coromines, que en dirigí els tres primers volums. El primer, de 222 pp., aparegué el 3-IX-1942; el segon, de 212 pp., el 31-V-1944, i el tercer, de 230 pp., el 30-VI-1945.

TAULA GENERAL

PROEMI

per Carles DUARTE I MONTSERRAT 5

PRÒLEG

per Jordi MANENT I TOMÀS..... 7

INTRODUCCIÓ

per Josep FERRER i Joan PUJADAS..... I I

EPISTOLARI DOMÈNEC GUANSÉ I JOAN COROMINES

1. Mendoza, 26-V-1942	de Joan Coromines a Domènec Guansé 29
2. Santiago, 11-VI-1942	de Domènec Guansé a Joan Coromines 32
3. Mendoza, 16-IX-1942	de Joan Coromines a Domènec Guansé 33
4. Santiago, 27-XI-1942	de Domènec Guansé a Joan Coromines 35
5. Barcelona, 18-VIII-1970	de Domènec Guansé a Joan Coromines 36
6. Barcelona, 6-I-1972	de Domènec Guansé a Joan Coromines 37
7. Barcelona, 25-X-1974	de Joan Coromines a Domènec Guansé 38
8. Barcelona, 5-XI-1974	de Domènec Guansé a Joan Coromines 40

EPISTOLARI DOMÈNEC GUANSÉ I ALBERT MANENT

1. Santiago, 18-III-1953	de Domènec Guansé a Albert Manent..... 47
2. Santiago, 28-V-1953	de Domènec Guansé a Albert Manent..... 50
3. Santiago, 29-XII-1953	de Domènec Guansé a Albert Manent..... 54
4. Santiago, 4-III-1954	de Domènec Guansé a Albert Manent..... 56
5. Santiago, 27-VI-1954	de Domènec Guansé a Albert Manent..... 57

TAULA GENERAL

6. Santiago, 2-VII-1959	de Domènec Guansé a Albert Manent.....	61
7. Santiago, 20-I-1960	de Domènec Guansé a Albert Manent.....	63
8. [Santiago, febrer 1960]	de Domènec Guansé a Albert Manent.....	65
9. Santiago, 26-IV-1960	de Domènec Guansé a Albert Manent.....	66
10. Santiago, 18-VI-1960	de Domènec Guansé a Albert Manent.....	70
11. Santiago, 18-VIII-1960	de Domènec Guansé a Albert Manent.....	71
12. Santiago, 26-XI-1960	de Domènec Guansé a Albert Manent.....	73
13. [Santiago, gener 1961]	de Domènec Guansé a Albert Manent.....	73
14. Santiago, 18-II-1961	de Domènec Guansé a Albert Manent.....	74
15. Santiago, 16-III-1961	de Domènec Guansé a Albert Manent.....	75
16. Santiago, 5-VI-1961	de Domènec Guansé a Albert Manent.....	76
17. París, 23-X-1961	de Domènec Guansé a Albert Manent.....	77
18. [Barcelona, finals 1963]	de Domènec Guansé a Albert Manent.....	78
19. [Barcelona,] 11-VI-1964	d'Albert Manent a Domènec Guansé	79
20. Mas Segimon, 9-IX-1964	d'Albert Manent a Domènec Guansé	80
21. Barcelona, 15-IX-1964	de Domènec Guansé a Albert Manent.....	81
22. Barcelona, 20-VI-1966	d'Albert Manent a Domènec Guansé	82
23. Barcelona, 7-VII-1966	de Domènec Guansé a Albert Manent.....	83
24. Salou, 25-IX-1966	de Domènec Guansé a Albert Manent.....	85
25. Barcelona, 3-IV-1968	de Domènec Guansé a Albert Manent.....	86
26. Barcelona, 13-IV-1968	d'Albert Manent a Domènec Guansé	86
27. Barcelona, 28-IV-1968	de Domènec Guansé a Albert Manent.....	87
28. Barcelona, 16-X-1969	d'Albert Manent a Domènec Guansé	88
29. [Barna., febr./març 1972]	de Domènec Guansé a Albert Manent.....	90
30. [Barcelona,] 22-VIII-1972	d'Albert Manent a Domènec Guansé	91
31. Barcelona, 9-IX-1972	de Domènec Guansé a Albert Manent.....	93
32. Barcelona, 20-I-1974	d'Albert Manent a Domènec Guansé	96
33. [Barcelona, febrer 1974]	de Domènec Guansé a Albert Manent.....	98

EPISTOLARI DOMÈNEC GUANSÉ I VICENÇ RIERA LLORCA

1. Mèxic, 12-VI-1966	de V. Riera Llorca a Domènec Guansé	111
2. Mèxic, 5-XII-1966	de V. Riera Llorca a Domènec Guansé	112
3. Barcelona, 15-XII-1966	de Domènec Guansé a V. Riera Llorca	114
4. Mèxic, 27-VIII-1967	de V. Riera Llorca a Domènec Guansé	115
5. Mèxic, 10-IX-1967	de V. Riera Llorca a Domènec Guansé	118
6. Mèxic, 11-I-1968	de V. Riera Llorca a Domènec Guansé	119
7. Barcelona, 5-II-1968	de Domènec Guansé a V. Riera Llorca	120

TAULA GENERAL

8. Mèxic, 7-IV-1968	de V. Riera Llorca a Domènec Guansé 124
9. Barcelona, 6-II-1970	de Domènec Guansé a V. Riera Llorca 125
10. Barcelona, 16-II-1970	de Domènec Guansé a V. Riera Llorca 125
11. Barcelona, [17]-II-1970	de Domènec Guansé a V. Riera Llorca 146
12. Vila-seca, 15-VIII-1971	de Domènec Guansé a V. Riera Llorca 147
13. Pineda, 28-VIII-1971	de V. Riera Llorca a Domènec Guansé 149
14. Salou, octubre de 1971	de Domènec Guansé a V. Riera Llorca 152
15. Pineda, 27-X-1971	de V. Riera Llorca a Domènec Guansé 154
16. Salou, 9-XII-1971	de Domènec Guansé a V. Riera Llorca 156
17. Pineda, 13-XII-1971	de V. Riera Llorca a Domènec Guansé 157
18. Barcelona, 7-I-1972	de Domènec Guansé a V. Riera Llorca 159
19. Pineda, 28-III-1972	de V. Riera Llorca a Domènec Guansé 161
20. Barcelona, març de 1972	de Domènec Guansé a V. Riera Llorca 162
21. Pineda, 23-V-1972	de V. Riera Llorca a Domènec Guansé 164
22. Pineda, 7-VII-1972	de V. Riera Llorca a Domènec Guansé 165
23. Barcelona, 18-VII-1972	de Domènec Guansé a V. Riera Llorca 166
24. Barcelona, 6-IX-1972	de Domènec Guansé a V. Riera Llorca 167
25. Barcelona, 22-I-1973	de Domènec Guansé a V. Riera Llorca 170
26. Pineda, 16-IV-1973	de V. Riera Llorca a Domènec Guansé 170
27. Barcelona, 28-IV-1973	de Domènec Guansé a V. Riera Llorca 171
28. Pineda, 4-V-1973	de V. Riera Llorca a Domènec Guansé 173
29. Barcelona, 10-V-1973	de Domènec Guansé a V. Riera Llorca 174
30. Pineda, 12-V-1973	de V. Riera Llorca a Domènec Guansé 192
31. Pineda, 11-X-1974	de V. Riera Llorca a Domènec Guansé 193
32. Barcelona, 16-X-1974	de Domènec Guansé a V. Riera Llorca 191
33. Barcelona, 17-X-1974	de Domènec Guansé a V. Riera Llorca 198
34. Barcelona, 25-XI-1974	de Domènec Guansé a V. Riera Llorca 199
35. Pineda, 3-XII-1974	de V. Riera Llorca a Domènec Guansé 200
36. Barcelona, des. 1974	de Domènec Guansé a V. Riera Llorca 201
37. Barcelona, 5-X-1975	de Domènec Guansé a V. Riera Llorca 203
38. Pineda, 23-X-1975	de V. Riera Llorca a Domènec Guansé 206
39. Pineda, 11-III-1977	de V. Riera Llorca a Domènec Guansé 207
40. [Barcelona, març 1977]	de Domènec Guansé a V. Riera Llorca 208
41. [Barcelona, març 1977]	de Domènec Guansé a V. Riera Llorca 210
42. [Barcelona, maig 1977]	de Domènec Guansé a V. Riera Llorca 211
43. [Barcelona, des. 1977]	de Domènec Guansé a V. Riera Llorca 212
44. Barcelona, 15-I-1978	de Domènec Guansé a V. Riera Llorca 213

ANNEX I

1. Domènec GUANSÉ, «Homes de Catalunya. La joventut de Pere Coromines», *Revista de Catalunya* (Barcelona), vol. XIV, núm. 75 (novembre 1931), pp. 385-404 217
2. [Joan OLIVER], «Per la Catalunya Gran», *Germanor* (Santiago de Xile), núm. 471 (agost 1942), pp. 1 i 3 234
3. «Per la Catalunya Gran. Els Països Units de Llengua Catalana», *Germanor* (Santiago de Xile), núm. 471 (agost 1942), p. 22 236
4. Domènec GUANSÉ, «A Catalunya», *Germanor* (Santiago de Xile), núm. 466-467 (març-abril 1942), pp. 16-17 238
5. Domènec GUANSÉ, «Pere Coromines (1870-1939)». A: *Abans d'ara (Retrats literaris)*, Barcelona, Proa, 1966, pp. 32-40 242
6. Domènec GUANSÉ, «Pere Coromines en el centenari de la seva naixença», *Tele | estel* (Barcelona), núm. 167 (2-1-1970), pp. 26-27 250
7. Domènec GUANSÉ, «Pere Coromines i la seva obra literària». A: Pere COROMINES. *Obres Completes*, Barcelona, Selecta, 1972, pp. 11-29 (Biblioteca Perenne, vol. 27) 255

ANNEX II

1. Pere de CREIXELLS [A. Manent], «Una campanya catalana i popular», *Germanor* (Santiago de Xile), núm. 599 (febrer 1960), pp. 12-15 277
2. Pere de CREIXELLS [A. Manent], «Liquidació de l'afer Galinsoga», *Germanor* (Santiago de Xile), núm. 600 (maig 1960), pp. 11-13 281
3. Pere de CREIXELLS [A. Manent], «Batalla campal al Palau de la Música Catalana. *El Cant de la Senyera*, himne subversiu. Detencions, insults i tortures. L'actitud de l'Abad de Montserrat. Denúncia al Col·legi d'Advocats de Barcelona», *Germanor* (Santiago de Xile), núm. 601 (juny 1960), pp. 3-5 284
4. Pere de CREIXELLS [A. Manent], «Consell de guerra contra el dirigent catòlic Jordi Pujol», *Germanor* (Santiago de Xile), núm. 602 (octubre 1960), pp. 5-8 288
5. [Pere de CREIXELLS] [A. Manent], «Ensorrada del governador», *Germanor* (Santiago de Xile), núm. 603 (gener 1961), pp. 11-12 294
6. Pere de CREIXELLS [A. Manent], «Síntomes de distensió i eleccions», *Germanor* (Santiago de Xile), núm. 604 (juny 1961), pp. 3-6 296

TAULA GENERAL

7. [Pere de CREIXELLS [A. Manent] «Enquesta a un destacat monàrquic català»], *Germanor* (Santiago de Xile), núm. 605 (setembre 1961), pp. 3-4300
8. Pere de CREIXELLS [A. Manent], «Montserrat – Vaga de dependents – Botiflers – Revista infantil», *Germanor* (Santiago de Xile), núm. 606 (gener 1962), pp. 16-18.....303
9. Pere de CREIXELLS [A. Manent], «De Munic a la “liberalización”», article inèdit datat el 16 d’octubre de 1962306
10. Pere de CREIXELLS [A. Manent], «Política de “Liberación” – ¡O tots o cap! – La neu i les autoritats – Contra els botiflers – Montserrat i els presos – Anècdotes amb cua – L’home del dia – Altres notícies», *Germanor* (Santiago de Xile), núm. 608 (març 1963), pp. 6-8.....310
11. Albert MANENT, «Retrats literarios», *ABC* (Madrid), núm. 18.877 (18-IX-1966), p. 69..... 314
12. Domènec GUANSÉ, «El Josep Carner d’Albert Manent», *Tele i estel* (Barcelona), IV, núm. 154 (3-X-1969), pp. 29-30.....316
13. Albert MANENT, «Acaba de morir. Domènec Guansé, “homme de lettres”», *La Vanguardia Española* (Barcelona), núm. 34.724 (2-II-1978), p. 6.....320
14. «Domènec Guansé, primer de tot memorialista», d’Albert Manent. A: *Solc de les hores*, Barcelona, Destino, 1988, pp. 193-200.322
15. «Domènec Guansé, periodista, narrador, memorialista i crític literari», d’Albert Manent. A: Domènec Guansé. *De Maragall a l’exili*, Tarragona, El Mèdol, 1994, pp. 7-10.....328

ANNEX III

1. Domènec GUANSÉ, «Tots tres surten per l’Ozama, i Giovanna i altres contes, de Vicenç Riera Llorca», *Germanor* (Santiago de Xile), núm. 508-509 (juny-juliol 1946), pp. 49-50335
2. Domènec GUANSÉ, «La segona edició de *Tots tres surten per l’Ozama*», *Xaloc* (Mèxic), núm. 20 (juliol-setembre 1967), pp. 138-140.....337
3. Domènec GUANSÉ, «Els homes i els fets», *Xaloc* (Mèxic), núm. 28 (gener-febrer 1969), pp. 12-14.....341
4. Robert SALADRIGAS, «Monòlogo con Vicenç Riera Llorca», *Destino* (Barcelona), núm. 1.175 (9-X-1971), p. 46.....344
5. «Domènec GUANSÉ», de Vicenç RIERA LLORCA. A: *Nou obstinats*, Barcelona, Selecta, 1971, pp. 33-57.348

TAULA GENERAL

6. Domènec GUANSÉ, «[Carta a Miquel Jonquer]». A: Vicenç RIERA LORCA, *Plou sobre mullat*, Barcelona, Galba, 1979, pp. 191-192 364
7. Vicenç RIERA LORCA, «Domènec Guansé ens ha deixat», *Xaloc* (Mèxic), núm. 94 (març-abril 1978), pp. 26-28..... 365

TAULES

- Taula de noms..... 371
- Taula general..... 391

Aquest volum aplega la correspondència de l'escriptor i crític literari Domènec Guansé (1894-1978) amb el lingüista Joan Coromines (1905-1997), l'escriptor i historiador Albert Manent (1930-2014) i l'escriptor i periodista Vicenç Riera Llorca (1903-1991).

Tot i que el gruix de la correspondència és desigual, l'interès és alt, amb abundant material inèdit de gran valor, i pivota al voltant de la figura de Guansé: amb Coromines, l'uneix l'interès per la figura del seu pare, el polític i escriptor Pere Coromines, per a qui redactà un interessant pròleg a les seves *Obres completes* (1972); amb Albert Manent, l'uneix la col·laboració pseudònima a la revista *Germanor*, una de les publicacions periòdiques més prestigioses de l'exili de Xile que va dirigir Guansé a la seva època final (1945-1963), i el seu interès sincer per les activitats dels exiliats catalans, plasmat en el seu imprescindible *La literatura catalana a l'exili* (1976); finalment, amb Vicenç Riera Llorca, que va dirigir *Pont Blau*, una de les revistes més importants creada per la potent comunitat catalana de Mèxic, l'uneix els consells i les dificultats per incorporar-se a Catalunya al retorn de l'exili.

RETALLS, 2

Publicacions de l'Abadia de Montserrat